

ΑΔ ΕΞΩΠΙΟΥΣ ΕΜΠΡΙΔΑΣ

(Argumentum anonymum Aristophanis Lysistratae)

Во анонимниот аргумент ('Υπόθεσις) на Аристофановата комедија Лисистрата се среќава еден збор кој што не е забележен во ниеден речник на грчкиот јазик, а го немаат забележено, се разбира, ни старите глосографи. Тоа е зборот ἐμπριλή, употребен во акузативот на плуралот ἐμπριλάς, со атрибутот ἐξωπίους.

Целото место во аргументот, кој што се состои од 256 зборови, гласи:

Λυσίστρατι τῖς Ἀθήνησι τῶν πολιτῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων, ἔτι δὲ καὶ Βοιωτῶν γυναικῶν σύλλογον ἐποίησατο, διαλλαγᾶς μηχανωμένη τοῖς Ἕλλησιν· ὁμοῦσα δὲ ἀναπέισασα μὴ πρότερον τοῖς ἀνδράσι συνουσιάζειν, πρὶν ἂν πολεμοῦντες ἀλλήλοις παύσωνται, τὰς μὲν ἐξωπίους ἐμπριλάς καταλιποῦσα ὀπίσω, αὐτὴ δὲ πρὸς τὰς κατειληφῦας τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν οἰκειῶν ἀπαντᾷ.

Вака ова место гласи во ракописите Ravennas и (Monacensis) Augustanus и така, неизменето, го наоѓаме во изданието на Лисистрата од Р. Енгер¹⁾, како и во изданијата на Т. Берк²⁾ и А. Мајнеке³⁾.

Кога за прв пат се запознавме со Аристофановата Лисистрата во спомнатото издание на Т. Берк, не се запревме кај текстот на аргументот. Но во 1942 го зедовме аргументот во анализа и сметавме дека ἐμπριλάς е очигледно неав-

1) Полниот наслов на неговото издание гласи: Aristophanis Lysistrata cum scholiis. Ex recensione Roberti Enger. Bonnae 1844. На стр. 3 го има следното: „ἐμπριλάς. Hanc vocem tacite omisit Kusterus, praebent R. Aug. Ineptum est quod Bothius ἐμπεδάς et quod Dindorfius ἐν πύλαις coniecerunt. Dindorfius etiam verbum finitum desiderat respondens proximo αὐτῇ δὲ — ἀπαντᾷ. — καταλιποῦσα; καταλιποῦσα R. καταλιποῦσα Aug. sed. hic ei corr. a pr. m.

2) Aristophanis Comoedias edidit Theodorus Bergk. Vol. I—II. Lipsiae, sumptibus et typis W. G. Teubneri, MDCCCLII. За вопросното место го наоѓаме во критичниот апарат на ова издание следното: Argum. I. τὰς μὲν ἐξωπίους ἐμπριλάς καταλιποῦσα ὀπίσω fort. cum Dübnero τὰς μὲν ἐξωπίους εἰς πατρίδας καταλ.

3) Aristophanis Comoedias edidit Augustus Meineke. Vol. I—II. (Editio stereotypa). Ex officina Bernhardi Tauchnitz, Lipsiae MDCCCLX.

тентичен збор и дека на негово место стоело или ἐμπυλίαις или ἐν πύλαις. Таа конјектура е навистина подобра одошто бесмисленото ἐμπριλάς, оти за неа како да говорат овие места од самата комедија каде што се спомнуваат зборовите πύλαι, προπύλαια, θύρα:

стих 248 идр. . . οὐ γὰρ τοσαύτας οὔτ' ἀπειλάς οὔτε πῦρ
ἰήξουσ' ἔχοντες ὥστ' ἀνοιξάι τὰς πύλας
ταύτας, ἐὰν μὴ 'φ' οἷσιν ἰμμεῖς εἴπωμεν.

стих 263 идр. κατὰ δ' ἀκρόπολιν ἐμὴν λαβεῖν,
μοχλοῖς δὲ καὶ κλιθροῖσι
τὰ προπύλαια πακτοῦν;

стих 281 идр. οὕτως ἐπολιόρησ' ἐγὼ τὸν ἄνδρ' ἐκείνον ὡμῶς
ἐφ' ἐπακαίδεκ' ἀσπίδας πρὸς ταῖς πύλαις καθέδων.

стих 309 идр. ἀφαντες εἶτ' εἰς τῆν θύραν κρηθδὸν ἐμπέσομεν;
κἄν μὴ καλοῦντων τοῦς μοχλοῦς χαλῶσιν αἱ γυναῖκες,
ἐμπιπράναι χρῆ τὰς θύρας καὶ τῶι καπνώι πύζειν.

стих 353 ἐσμὸς γυναικῶν οὔτοσι θύρασιν αὐ βοηθεῖ.

стих 423 ἐπὶ τῶν γυναικῶν ἀποκέκλημαι ταῖς πύλαις.

стих 428 идр. οὐχ ὑποβαλόντες τοῦς μοχλοῦς ἐπὶ τὰς πύλας
ἐντεῦθεν ἐκμοχλεύσει;

Подоцна, кога ни дојде в раце изданието на Р. Енгер, научивме дека конјектурата ἐν πύλαις била направена уште од Диндорф, која Енгер, како и конјектурата на Боте — ἐμπεδάς, ја сметаше за неприемлива со овие зборови: „Ineptum est quod Bothius ἐμπεδάς et quod Dindorfius ἐν πύλαις coniecserunt . . . etc.“ (види ја белешката № 1 од претходната страна).

Минатата и оваа година повторно се зафативме со овој текст, сега и во изданието на В. Кулон¹⁾). Кулон во критичниот апарат под текстот ги цитира направените конјектури за вопросното место од порано, но не ја цитира конјектурата на Диндорф.

И В. Кулон не можеше да остане кај стариот текст од спомнатите ракописи, каде што ἐμπριλάς ништо не значи, и ни дава една конјектура за вопросното место вака конструирана . . . τὰς μὲν ἔξωτικὰς ὀμηρίδας καταλιπούσας <ἀποπέμπει> ὀλίω. Со конјектурата ἔξωτικὰς сака да го избегне зборот

¹⁾ Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé Aristophane, tome III (Les Oiseaux — Lysistrata). Texte établi par Victor Coulon et traduit par Hilaire van Daele. Paris, Société d'édition „Les Belles Lettres“, 1928.

ἔξωπίους од ракописите, кој и по значење и на контекстот не одговара наполно, а за ἐμπριλάς е, колку смело толку и духовито, реконструиран еден нов збор, до денес незабележен во грчките речници и глосари и во литературата во таа форма — ὀμηρίς. Во забелешките под текстот за овој збор го читаме следното: „ἔξ. ὀρ. Coulon; ad format ὀμηρίς confirmandam cf. αἰχράλωτος, αἰχραλωτής . . .“ Духовита но смела е и емендацијата на καταλειπούσα (од ракописите) во καταλιπούσας, како и прибавката на еден verbum finitum ἀποτέμπει, за кој што уште Диндорф сметаше дека е потребен.

Во сушност пак целата оваа конјектура на В. Кулон не е ништо друго до вешта комбинација на емендации и конјектури, направени порано од разни филолози, познати испитувачи и издавачи на Аристофана.

Така на пр. за зборот ἔξωπίους уште Боте имаше претположено ἔξωτικούς (кај овега наместо ἐμπριλάς стои εὐπατρίδας), а кај В. Кулон поради ὀμηρίδας мораше да дојде ἔξωτικός. За зборот ἐμπριλάς уште Боасонад, а по него и Фан Левен, имаше претположено ὀμήρους (вопросното место кај Фан Левен гласи τὰς μὲν ἔξωθεν παρούσας ὀμήρους τινὰς καταλιπούσας ἀποτέμπει), а кај Кулон наместо познатиот збор ὀμηρος смело е реконструирана нова форма за женскиот род, еден претположен ἀπαξ εἰρημένον — *ὀμηρίς, по аналогија на αἰχραλωτής од αἰχράλωτος. Акузативот на плуралот καταλιπούσας како и прибавката ἀποτέμπει ги најдуваме уште кај Фан Левен. Значи од целата конјектура на В. Кулон нова е само формата ὀμηρίδας, инаку непозната во грчкиот јазик, нам. познатото ὀμήρους.

За да ја потполнине сликата на дадените поправки и конјектури, ќе додадеме дека Л. Кистер го беше испуштил зборот ἐμπριλάς без коментар, според Р. Енгер („hanc vocem tacite omisit Kusterus . . .“), додека Дибнер го конјектирал местото вака τὰς μὲν ἔξω ἀπιούσας εἰς πατρίδας καταλιπούσα . . ., што го проследува Т. Берк во своите белешки под текстот со зборовите „fortasse cum Dübnero“, но дека Берк не бил убеден во оваа конјектура, се гледа од фактот што конјектурата не ја ставил во текстот но во забелешка под текстот, а текстот го задржал како што е во ракописите.

Ако напр виме една анализа на текстот, како ни го даваат ракописите, и на конјектурите и емендациите на текстот, направени од разните филолози-издавачи, ќе дојдеме до следното заклучение: Текстот на ракописите Ravennas и (Monacensis) Augustanus — τὰς μὲν ἔξωπίους ἐμπριλάς — не може да биде автентичен, оти зборот *ἐμπριλή sc. ἐμπριλάς не постои и во сушност е коруптела одн. конјектура за некој друг збор, а и зборот ἔξωπίους не изгледа веројатен според контекстот. Тоа го увидоа скоро сите издавачи на Аристофановата Лисистрата, а повеќето од нив се обидоа да го из-

најдат и да ни го предадат автентичниот текст, емендирајќи го и предлагајќи разни конјектури од кои ни една наполно не нè задоволува. А priori се за отфрлање предложените конјектури од Кистер и Боте. Од останатите конјектури освен онаа што ја дава Диндорф (ἐν πύλαις), сите други предлагаат големи измени на предадениот текст. Меѓу овие последните најверојатна е конјектурата или, поточно, комбинацијата што ја направи В. Кулон, иако зборот ὀρηρίδας, како е предложен од него, до денес не е забележен во грчкиот јазик. Конјектурата на Кулон би одговарала на текстот од Лисистрата стих 242 идр.:

... ἀλλ' ὦ Λαριπιτοῖ,
 σὺ μὲν βάδιζε καὶ τὰ παρ' ὑμῖν εὖ τίθει,
 τασδι δ' ὀρηρίους κατάλιφ' ἡμῖν ἐνθαδί·
 ἡμεῖς δ' ταῖς ἄλλαισι ταῖσιν ἐν πόλει
 ζυμβαλάωμεν εἰσιθεῖσαι τοὺς μοχλοῦς.

Дека и конјектурата на Диндорф ἐν πύλαις, до која имавме дојдено и ние независно од него, има потврда во текстот на самата драма и дека не е лишена од секоја веројатност, видовме погоре стр. 111.

Но при една построга анализа на самиот текст од граматичка и логичка страна ни една од овие конјектури не може да се одржи и прашањето останува да се реши поинаку.

Кога се работи за емендирање на текстот, најарна е онаа конјектура која најмалку го изменува предадениот текст и која наполно, и формално и содржајно, одговара на текстот (под *формално* го разбираме самиот облик на зборот, гледан од граматичка и палеографска страна, — а под *содржајно* — значењето на зборот и логичната врска со контекстот, како и со подалечниот текст).

Со емендирањето на текстот не секогаш се разрешува некој важен проблем; но и најневажните неизјаснети места претставуваат интерес за филологијата и филолозите им пристапуваат со полна сериозност, не потценувајќи ни најнезнатни ситници и гледајќи да го изнајдат автентичниот текст или збор, да го предадат текстот беспрекорно. И нашиов текст спаѓа во оние не многу важни проблеми, но ние веќе му пријдовме и време е да го изнесеме и нашето мислење, како ние го решаваме ова спорно место.

Во нашиов текст имаме два дела на реченицата, еден на друг противпоставени, првиот τὰς μὲν ἔξωπιους ἐμπριλάς καταλείπουσα ὀπίσω и другиот αὐτὴ δὲ πρὸς τὰς κατελιηφείας τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν οἰκείων ἀπαντᾷ. За да ја решиме загонетката, не можеме да се задржиме само на првиот дел, оти во вториот имаме некои зборови кои можат да ни помогнат во разрешувањето на загонетното ἐμπριλάς. Граматички и логички двата дела се во тесна врска и едниот го допол-

нува и разрешува другиот. Вториот дел за никого не е спорен, оти е наполно јасен, и може да ни послужи за разјаснувањето и на првиот. Αὐτή δὲ се однесува на Лисистрата, а од μετὰ τῶν οἰκειῶν се гледа дека Лисистрата не е сама, но „со домашните“ или „нејзините“ (се разбира „Атињанки“ т. е. „атински жени“), и ова се јавува како антитеза на τὰς μὲν ἑξωπίους ἐμπριλάς. Значи, овдека ќе имаме зборови со кои ќе се означат *ἡγεμίηе жени* т. е. *дојдениηе од сѝрана* — *од друшћηе грчки градови*. Тоа го искажува зборот ἑξωπίους (зборот ἑξάπιος заправо значи *оној шћηо не се гледа, шћηо е далеку, надвор од нашиηе погледи или очи* — од ἕξ и ὦψ ὠπός (а не значи баш *шћηг, надворешен* — барем не во прозен стил), кој што се обидуваа другите да го заменат со еден збор што ќе се приближи сосема до значењето *шћηг, надворешен, дојден од сѝрана*, но измената на текстот е доста голема. Мене ми се чини дека и ἑξωπικῶς не го погоди автентичниот збор и дека наместо ἑξωπίους по секоја веројатност стоел во првобитниот текст поблискиот и погодниот збор ἐκτοπίους, како антитеза на ἐντοπίους = οἰκειῶς (cf. οἰκειῶν од вториот дел) со минимална измена на предадениот текст.

Во двата дела зборовите ἐκτοπίους и οἰκειῶν се адјективи т. е. атрибути, а именката ја нема, иако во таква конструкција треба или во првиот или во вториот дел да се спомене. Како тоа не може да биде во вториот, оти е овој наполно јасен, а во првиот баш останува неизјаснет зборот ἐμπριλάς, се разбира дека тука може да се крие тој збор кој се однесува и на ἐκτοπίους и на οἰκειῶν.

Кога ќе го поставиме прашањето вака, решението на ова место само се наметнува. Заедничка именка и на ἐκτοπίους и на οἰκειῶν, т. е. и на *шћηгμηе* и на *домашниηе*, е зборот *жени* — γυναῖκες. Значи наместо ἐμπριλάς во првобитниот текст би требало да стои γυναῖκας. Конјектурата γυναῖκας за ἐμπριλάς на прв поглед изгледа доста смела. И навистина таа нема ништо заедничко со предлаганите досега конјектури. Од друга пак страна таа е најпроста и наполно одговара на контекстот, оти е реконструирана откога беше извварена потребната граматичка и логичка анализа на целиот контекст.

Конјектурата γυναῖκας, гледана од формална страна, е навистина блиска до предаденото ἐμπριλάς и по просторот што го завзема кога ќе се напише (го има истиот број букви — 8) и по изгледот на буквите: некои букви заеднички — како -ι-, -ας, а другите блиски на соодветните од предадениот збор — ἐμ- на γυ- (долгата црта од γ ја имаме во μ), πρ на να и λ на χ.

Целиот спорен текст, според нашето мислење, би требало да гласи:

τάς μὲν ἐκτοπίους γυναῖκας καταλείπουσα ὀπίσω, αὐτῇ δὲ πρὸς τὰς κατειληφθείσας τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν οἰκείων ἀπαντᾷ.

На оние што сметаа дека е потребен *verbum finitum* и во првиот дел, треба да им се одговори дека ние не можеме тоа да го бараме од секој стилист, та иако можеме да го дотераме текстот без големо натегање од *καταλείπουσα* на *καταλείπει* одн. *καταπέμπει*, сепак тоа не е потребно.

Ако го сравниме сега овој текст со текстот на другиот аргумент во стихови, кој е многу веројатно составен, како што мислеше и Диндорф, од граматичарот Аристофан, ќе видиме дека и двата наполно си одговараат. Соодветното место од другиот аргумент гласи:

τινὲς μὲν αὐτῶν τὴν ἀκρόπολιν διεκράτουν,
τινὲς δ' ἀπεχώρουν. αἱ τ' ἀπὸ Σπάρτης πάλιν
ταῦτόν διεβουλεύοντο . . .

Но нас нè интересира како можел да настане зборот *ἐμπριλάς*, пак дури и да се задржи од разни издавачи, иако таков збор не суштествува во грчкиот јазик. — Веројатно како грешка при препишување на нечитлив текст под влијание на глаголот *ἐπι(μ)πρημι* со кој што можел зборот *ἐμπριλάς* да се доведе во врска, оти во текстот на самата комедија има ослон за тоа. Ние баш цитиравме едно место напред стр. 111 (стих 311, в. стих 309 идр.) каде се јавува од тој глагол формата *ἐπιπράναι*, кога мажите (старците) се обидуваат да ги запалат градските порти (сравни го и напред цитираниот стих 248). Тука има цела една сцена во која *παλεγε* и *ποжар* често се спомнуваат (в. од стих 248 до 386). Веројатно ова спомогна да настане и да се задржи инаку бесмислениот збор *ἐμπριλάς*.

Скопје.

М. Д. Пејрушевски.

RÉSUMÉ

M. D. Petruševski: AD ΕΞΩΠΙΟΥΣ ΕΜΠΡΙΛΑΣ

Les premières lignes de l'argument (Υπόθεσις) anonyme en prose de *Lysistrata* d'Aristophane nous sont transmis ainsi: Λυσιστράτη τις Ἀθήνησι τῶν πολιτῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων, ἔτι δὲ καὶ Βοιωτῶν γυναικῶν σύλλογον ἐποιήσατο, διαλλαγὰς μηχανωμένη τοῖς Ἑλλησιν· ὁμοῖαι δὲ ἀναπέσασα μὴ πρότερον τοῖς ἀνδράσι συνουσιάζειν, πρὶν ἂν πολεμοῦντες ἀλλήλοις πάθωνται, τὰς μὲν ἔξωπιούς ἐμπριλάς καταλιπούσα ὀπίσω, αὐτὴ δὲ πρὸς τὰς κατειληφθείας τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν οἰκείων ἀπαντᾷ. Les mots ἔξωπιούς ἐμπριλάς font une difficulté et les divers éditeurs — philologues se sont donné la peine de la surmonter différemment. Le mot ἐμπριλί (ἐμπριλάς) ne se trouve dans aucun dictionnaire ou glossaire grec et il n'est pas employé ailleurs. Dindorf croyait qu'au lieu de ἐμπριλάς le texte primitif en avait ἐν πύλαις, Van Leeuwen proposait l'émendation suivante du texte en vue τὰς μὲν ἔξωθεν παρούσας ὁμίρους καταλιπούσας ἀποπέμπει, et Dübner à son tour le changea en τὰς μὲν ἔξω ἀπιοῦσας εἰς πατρίδας καταλιπούσα. R. Enger et Th. Bergk préféraient donner le texte des manuscrits.

Après la conjecture de Dindorf (ἐν πύλαις), la plus vraisemblable est la combinaison faite par V. Coulon dans le IIe tome de *Aristophane* (éd. „Les Belles Lettres“ — Paris, 1928) p. 116: τὰς μὲν ἔξωτικὰς ὁμηρίδας καταλιπούσας ἀποπέμπει ὀπίσω, mais elle aussi ne satisfait tout à fait.

D'après une analyse du texte, donnée dans l'article ci-dessus, l'auteur est arrivé à la conclusion suivante: Le texte ἔξωπιούς ἐμπριλάς n'est pas authentique; le texte originare de l'argument devait avoir ἔκτοπιούς γυναικας. La présente conjecture est obtenue par un changement du texte insignifiant — le mot ἔκτοπιούς pour ἔξωπιούς comme antithèse à οἰκείων de la partie suivante, et γυναικας pour l'absurde ἐμπριλάς, qui s'impose comme une solution naturelle, se rapportant de la même manière à ἔκτοπιούς et à οἰκείων. Du point de vue formel γυναικας pouvait être facilement remplacée par ἐμπριλάς parce qu'il avait le même nombre de lettres et, par conséquent, la même étendue, puis la même terminaison -ας, un caractère commun -ι, le groupe des consonnes γυ- proche à ἐμ- (la longue ligne de γ dans μ), ν à π et κ à λ.

Selon la conjecture, donnée ci-dessus, le commencement de l'argument en question serait comme suit: Λυσιστράτη τις Ἀθήνησι . . . σύλλογον ἐποιήσατο . . . τὰς μὲν ἔκτοπιούς γυναικας καταλείπουσα ὀπίσω, αὐτὴ δὲ πρὸς τὰς κατειληφθείας τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν οἰκείων ἀπαντᾷ.